

Recension i Forum navale nr 77. Sjöhistoriska Samfundets tidskrift 2021

Tommy Hedenström och Anders Bengtsson, En skärgårdsbondes dagbok, Smådalarö gård 1815–1834 (Stockholm: Förlag Skärgårdsbonden HB, 2019), 245 s., inb., ill. Anmäld av Marja Erikson. Marja Erikson är fil.dr i ekonomisk historia och chef för Upplandsmuseets kulturmiljöavdelning.

Bonedagböcker är värdefulla historiska källor till äldre tiders jordbruk, människors liv och arbete. De brukar definieras som dagböcker förda av icke-ståndspersoner med anknytning till jordbruk, och skrevs framför allt under 1800-talet. De innehåller vanligen kortfattade noteringar om väder, det dagliga arbetet, skörd och avkastning, resor som företagits och ger sällan uttryck för känslor. Boken En skärgårdsbondes dagbok, Smådalarö gård 1815-1834 tar sin utgångspunkt i en dagbok skriven av inspektorn, och senare ägaren av Smådalarö gård, Anders Berg. Dagboken, som ägs av Sjöhistoriska museet, är tidigare inte publicerad.

Även om det är Anders Bergs dagboksnoteringar som är utgångspunkten till att teckna verksamheten och människorna på Smådalarö så är boken En skärgårdsbondes dagbok mycket mer än återgivningen av en bonededagbok. Här berättas om Smådalarös historia, om dess miljöer, byggnader och historiska personer och deras levnadsförhållanden men framför allt om äldre tiders hushållning på ett större jordbruk så som det bedrevs i Stockholms södra skärgård under 1800-talet. Även om Berg bedrev jordbruk, och författarna framhåller att han faktiskt tog aktiv del i det fysiska arbetet, kan han inte beskrivas som bonde. Den ekonomiska verksamheten var betydligt större och bredare än vad vi förknippar med 1800-talets skärgårdsbönder. Smådalarö gård med sina underlydande gårdar och öar var ett omfattande skärgårdsgods. Men läsningen blir inte mindre intressant för det. Anders Bergs dagboksanteckningar är en enastående källa till förståelsen av jordbruket och livsvillkor i skärgården under 1800-talet.

Utifrån en tematisk indelning skildrar författarna gården Smådalarös komplexa hushållning och den diversitet som präglade det tidiga 1800-talets agrara skärgårdsekonomi. I 29 kapitel beskrivs egendomen med underliggande gårdar, verksamheter och dess människor. På gården bedrevs spannmålsodling och boskapsskötsel, fiske, omfattande brännvinsbränning och ölbrygning, krogverksamhet, kvarndrift och handel. Författarna gör en ambitiös genomgång av vad som odlades, vad för djur som fanns på gården, om båtar, byggnader, kvarnar och krogar. Ingen del tycks ha utelämnats av författarna för att skildra den historiska verksamheten på Smådalarö.

Det är den före detta kofferdikaptenen Carl Peter Blom och hans dagboksskrivande systerson och deras familjer som är huvudpersoner i boken. Kapten Blom lät uppföra Smådalarö gård år 1810, och tycks ha varit en omsusad person vars förmögenhet ryktades vara grundad på sjöröveri. Hans systerson Anders Berg, dagboksskrivaren och inspektorn, tar över en del av godset efter Bloms död 1818. Andra historiska personer verksamma på Dalarö får också framträda, som murarmästare Sandberg, storbåtsskeppare Byström och trädgårdsmästare Hellberg. Gårdens arbetsstyrka var stor och bestod av rättare, drängar, pigor och statare. I brist på källor om deras arbets- och levnadsförhållandena på Smådalarö har författarna använt andra källor. Även andra grupper som båtsmännen presenteras i boken, liksom personer som tillhörde ägarfamiljens sociala krets.

Intressanta avsnitt behandlar gårdens handel och transporter. Varor såldes framför allt till Stockholm och fraktades med segelskutor och storbåtar. Spannmål både exporterades och importerades från Europa. Vidare sålde gården kreatur, mjölk, ägg och ved. En av gårdens produkter var spiggolja. Av fisken spigg kokades tran, som användes som ett billigare alternativ till linolja och kunde bland annat användas som lampolja. Brännvinsbränningen och ölbrygning var andra betydelsefulla produkter, som framför allt gick till gårdens fyra krogar, belägna på öar i närheten. Båtar och sjötransporter var livsviktiga i skärgården. På Smådalarö fanns såväl storbåtar, lanka, ökstockar och fisksump. Författarna resonerar utifrån uppgifter i dagboken och andra källor om hur båtarna såg ut, deras storlek och vilka segel och rigg de kan ha varit försedda med.

För att Anders Bergs kortfattade noteringar ska begripas måste de tolkas, vilket författarna gör på ett förtjänstfullt sätt. Med hjälp av andra källor ger författarna dagboken ett historiskt sammanhang, och har gjort ett ansenligt pusslande med uppgifter från andra källor som bouppteckningar, husförhörslängder och historiska kartor. Namn på platser liksom muntliga uppgifter används för att reda ut historiska förhållanden. Litterära referenser berikar texten. Genom att skjuta in dagboksnoteringar i de olika kapitlen blir dagboken alltigenom närvarande. I en bilaga finns utdrag ur dagboken för ett antal år, vilket är värdefullt och ger läsaren förståelse för källmaterialet.

Det är en kunskapsrik bok som är pedagogiskt skriven. Den har ett generöst format och är rikt illustrerad. Bildurvalet kan dock diskuteras. Fler bilder på skärgårdsmiljöer, både historiska och nutida, hade varit värdefullt istället för Carl Larssons lantbruksbilder, vilka kan kännas aparta i detta sammanhang. Författarna betonar dock svårigheten att finna lämpliga illustrationer. Det är ett omfattande och imponerande arbete som Hedenström och Bengtsson utfört. En hel del utvecklingar hade dock kunnat utelämnas, både nutida och historiska, eftersom de ibland leder långt ifrån ämnet, och gör tyvärr att man som läsare tappar fokus. Sammantaget utgör boken ett betydelsefullt bidrag till kunskapen om Smådalarö och skärgårdens historia och dess agrara ekonomi under 1800-talet. Här finns mycket kunskap att hämta som är viktigt för förståelsen av skärgårdens kulturmiljöer idag.